

Наталя Головіна

ГОЛОВІНА Наталя Ігорівна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Сфера наукових інтересів – філософія культури, культурологія, естетика.

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті автор ставить проблеми формування культурної компетентності студентів під кутом зору реалізації цілей реформування вищої освіти. Доводить, що в освітніх закладах сьогодні необхідно говорити не тільки про вдосконалення процесу соціалізації, здатної формувати освічених людей, а й про створення повноцінного процесу інкультурації, спрямованої на формування культурно компетентних людей. Визначає параметри культурної компетентності як системи основних ціннісно-сміслових і нормативно-регулятивних установок культури, критеріїв оцінок і принципів добору соціально прийнятних форм і способів здійснення діяльності, прийнятих у суспільстві.

Ключові слова: соціалізація, інкультурація, соціальна адекватність, культурна компетентність.

Величезні зміни, які відбуваються в системі вищої освіти, виявили певні проблеми, які потребують у тому числі й філософсько-культурологічного осмислення. Одна з них – визначення мети вищої освіти та усвідомлення завдань формування того типу особистості, який потрібний для подальшої модернізації нашої країни.

Закон «Про вищу освіту» визначає мету «підготовки конкуренто-спроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях». Саму вищу освіту вважає сукупністю «систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших

© Н. І. Головіна, 2015

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.20389>

компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти», а освітній процес – інтелектуальною, творчою діяльністю у сфері вищої освіти і науки, «що провадиться у вищому навчальному закладі (науковій установі) через систему науково-методичних і педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості» [2].

На мій погляд, потрібна конкретизація цих сформульованих досить загально цілей з філософсько-культурологічної точки зору, адже в освітніх закладах сьогодні необхідно говорити не тільки про вдосконалення процесу соціалізації, здатної формувати освічених людей, а й про створення повноцінного процесу інкультурації, спрямованої на формування культурно компетентних людей.

Освіта взагалі, та вища – зокрема, є однією із найважливіших частин культурної системи суспільства, каналом спрямованої соціалізації. Як відомо, соціалізація – це процес засвоєння індивідом культурних норм і соціальних ролей, завдяки якому відбувається перетворення людини в соціального індивіда. Таким чином, під соціалізацією розуміють гармонійне входження індивіда в соціальне середовище, засвоєння ним нормативно-ціннісної системи суспільства, що дозволяє йому успішно функціонувати і самореалізовуватися як члену суспільства. Результат соціалізації – соціальна адекватність, що в найбільш загальному вигляді розуміється як сформованість рис, що задаються статусом і необхідних даному суспільству, але, з іншої точки зору, й як засвоєння особистісних і соціальних якостей, які будуть характеризувати особистість на наступній стадії розвитку.

Характеристиками особистості, покликаними забезпечити успішну соціалізацію є здатність до зміни своїх ціннісних орієнтацій, вміння знаходити баланс між своїми цінностями і вимогами ролі при вибіркового ставленні до соціальних ролей; орієнтація не на конкретні вимоги, а на розуміння універсальних моральних людських цінностей. В результаті соціалізації людина стає повноправним членом суспільства – особистістю, яка вільно виконує певні соціальні ролі.

На відміну від соціалізації поняття «інкультурація» передбачає навчання людини традиціям і нормам поведінки в конкретній культурі. Інкультурація – процес залучення індивіда до культури, засвоєння ним існуючих звичок, норм і патернів поведінки, властивих даній культурі. Кінцевий результат інкультурації – особистість, здатна до відтворення

культури. На наш погляд, соціалізація та інкультурація тісно пов'язані, але не тотожні соціальні процеси: норми певного соціального світопорядку та відповідні знання, які забезпечуються соціалізацією особистості, утворюють всього лише поверхневий шар культури, тоді як інкультурація – це процес глибинного, справжнього занурення людини в культуру, ідеальний варіант соціалізації.

У зв'язку з цією специфікою в процесі освіти пріоритети інкультурації не можуть замінюватися і, тим більше, підмінятися пріоритетами соціалізації. Сьогодні в понятті «соціалізація» розглядається й процес трансляції та поширення культури, передачі культурної спадщини від одного покоління до іншого. Поняття «інкультурація» відтіняє особистісний початок цього процесу, його суб'єктність, такий акцент – наслідок спрямованості сучасної наукової думки до людини, її культурі, її духовного життя.

По суті, соціалізація та інкультурація є відображенням в гуманітарному знанні граней цілісного єдиного процесу становлення людини, життєдіяльність якої, починаючи з появи на світ, розгортається як «входження» в соціум і культуру. За своїм характером процес інкультурації більш складний, ніж процес соціалізації. Справа в тому, що засвоєння соціальних законів життя відбувається набагато швидше, ніж засвоєння культурних норм, цінностей, традицій і звичаїв. Практично всі дослідники сходяться в тому, що соціалізація більш універсальна, а інкультурація – культурно специфічна.

Звичайно, система інституціоналізованої освіти у значній мірі залежить від рівня розвитку економіки, науки, техніки. Визначаючи задачі вищої освіти по трансляції загальних і спеціалізованих знань, відтворенню культури та її базових цінностей і традицій, неминуче доводиться визнати, що вона насамперед покликана відтворювати існуючий суспільний порядок, готуючи соціалізованих, компетентних і по можливості лояльних учасників колективного життя, які дотримуються норм, правил і законів, прийнятих у даній країні. Вона не може бути цілком ізольованою від рішення задач соціального виховання особистості, адаптованої до діючих норм суспільного порядку.

В умовах же соціокультурних трансформацій саме студентська молодь виступає як особлива верства, яка покликана бути сферою культурного експерименту, пошуку особистісного культурного моделювання, культурних форм, сприятливих і оптимальних для формування особистості. Це обумовлено тим, що студентство об'єднано виконанням потенційно найбільш значущих для суспільства спеціальних та соціально-підготовчих функцій і готується до виконання в суспільстві соціальних ролей інтелігенції.

Визначаючи завдання формування культурної компетентності студентства варто пам'ятати й враховувати те, що індивід не в змозі регулярно контактувати з усім суспільством відразу та одержувати необхідну культурну інформацію від усіх соціальних верств і спеціалізованих груп. Він не може подужати навіть тисячну частину накопичених у національній спадщині «культурних текстів» і варіантів інтерпретацій і оцінок, що містяться там. Тим більше він не в змозі сприйняти і запам'ятати істотну частину історичного національного культурного досвіду, а також культурних рис інших народів, хоча загальна ерудованість і в цих питаннях представляється для культурно розвиненої людини дуже бажаною. Усе це є предметом знань, як правило, більш-менш вузьких фахівців. Як наслідок виникає дилема: або вчити студента найбільшій кількості знань з різних галузей, або виділити базові компетенції.

Соціалізація студентів, на мій погляд, передбачає ознайомлення їх з основними принципами здійснення соціальної взаємодії, поділу суспільної праці, соціально-функціональними ролями людини і способами її входження в суспільну практику. Вона здійснюється за допомогою інкультурації як уведення студентів у систему основних ціннісно-сміслових і нормативно-регулятивних установок культури, критеріїв оцінок і принципів добору соціально прийнятних форм і способів здійснення діяльності, прийнятих у суспільстві.

З точки зору соціокультурного знання ці завдання в сферах як загальної, так і фахової освіти можуть бути визначені як вивчення історичних і сучасних форм соціальної організації, регуляції і колективної самоідентифікації людей; історичних і сучасних форм і засобів соціальної комунікації, а також засобів нагромадження, акумуляції й трансляції соціального досвіду; основних способів пізнання реальної чи уявлюваної дійсності й досвіду інтерпретації цього знання; основних ціннісно-сміслових значень, оцінних критеріїв та ієрархій; питань соціокультурного становлення, самоідентифікації, інтелектуальної й діяльнісної самоорганізації людської особистості, проблем творчості тощо.

Звичайно, перераховані питання так чи інакше входять до системи знань про будь-яку сферу спеціалізованої або повсякденної діяльності людей. Проте в галузях знань філософського, соціального, гуманітарного й художнього профілю складають основу змісту відповідних навчальних дисциплін, що, в першу чергу, працює на формування культурно компетентної особистості.

«Культурна компетентність означає той умовно достатній рівень соціалізованості та інкультурованості індивіда в суспільстві, що дозволяє йому вільно розуміти, використовувати та варіативно інтерпре-

тувати всю суму знань, які ввійшли в повсякденний побут і становлять норму загальносоціальної ерудованості людини в даному середовищі. Вона, таким чином, може бути охарактеризована як певного роду витонченість параметрів та ідеальна форма вияву соціальної адекватності особистості» [4, с.241].

Культурна компетентність – це складний феномен. Вона включає, по-перше, компетентність стосовно інституціональних норм соціальної організації, тобто основних соціальних інститутів; економічних, політичних, правових і конфесіональних структур, установ, установлень та ієрархій. Цей рівень компетентності забезпечується в основному спеціалізованими навчальними дисциплінами загальноосвітнього циклу – економікою, політологією, правознавством, суспільствознавством.

По-друге, сюди входить компетентність стосовно конвенціональних норм соціальної і культурної регуляції. Це національні традиції; панівні мораль, цінності, моральність, світогляд, оцінні критерії, норми етикету, звичаї, обряди; повсякденна ерудиція в соціальних і гуманітарних знаннях. У навчальному процесі подібні компетенції забезпечуються в основному такими дисциплінами як історія, філософія, соціологія, етнологія, мистецтвознавство, етика, естетика та ін.

По-третє, мається на увазі компетентність стосовно короткочасних, але гостро актуальних зразків соціальної престижності – моди, іміджу, стилю, символів, регалій, соціальних статусів, інтелектуальних і естетичних течій і ін. Навчання компетентності такого роду, як правило, розчинено в елементах багатьох гуманітарних дисциплін, але може бути забезпечено і спеціальними факультативними курсами;

Нарешті, по-четверте, культурна компетентність виражена в рівні повноти і свободи володіння мовами соціальної комунікації – природною розмовною (усною й письмовою), спеціальними мовами і соціальними (професійними) жаргонами, мовами прийнятих у даному суспільстві етикету й церемоніалу, політичною, релігійною, соціальною й етнографічною символікою, семантикою атрибутики престижності, соціального маркірування та ін. Знання в цій області учнем дають на-самперед дисципліни лінгво-філологічного та історичного циклів.

Очевидно, що зміст освіти й риси культурної компетентності, що вибудовується, повинні відповідати соціокультурному типу даного суспільства і відтворювати особистість, більш-менш модальну для цього типу. При цьому, одним із найскладніших завдань системи освіти є адекватне розуміння сутнісних типологічних ознак і рис тієї культурно-ціннісної системи, що реально домінує в суспільстві й повинна реалізовуватись в соціальній практиці. Тут постає філософсько-культурологічне завдання, «яке передбачає пізнання особливостей кон-

кретно-історичних форм культури як справжньої таємниці унікальної загальності особистості, пізнання спрямувань розуму, що випливають із суті певної доби, тобто погляд на культуру під кутом зору розрізнення притаманного їй типу, духу доби, цивілізаційних відмінностей та діалогічних перспектив» [1, с.30].

Водночас освіта ні в якому разі не є дзеркальною копією того, чим є у даний момент суспільство. Справа полягає в тому, що дана система не тільки передає соціокультурний досвід від покоління до покоління, не тільки вносить певні стабілізуючі моменти в розвиток культури даного суспільства, але й є інститутом оновлення культури, оскільки зміна самого процесу освіти значно впливає на розвиток свідомості людей, і зрештою, на поведінку. Ця ситуація найбільш характерна для сучасного суспільства, коли виявляється, що система освіти, базована на нових соціокультурних принципах, орієнтована на інші моделі освіти у порівнянні з традиційною освітою, веде до формування іншої культури мислення та дії, характерної для працівника ХХІ століття.

Система освіти, таким чином містить у собі два моменти: перший пов'язаний із наступністю певних елементів культури, другий – з її оновленням. Взаємодія між цими елементами серйозно впливає на розвиток як теперішнього, так і майбутнього суспільства. В значній мірі обличчя культури залежить від співвідношення, взаємозв'язків, гармонії цих двох протилежних тенденцій. Освіта, що не самооновлюється (мається на увазі не просто застій знань, котрі вбирає в себе студент, а стагнація соціокультурних норм дії та мислення), веде до того, що суспільство втрачає майбутнє. Це сигнал про стагнацію розвитку суспільного організму. З іншого боку спроба модернізувати систему освіти, використовуючи новації, які не відповідають культурному контексту певної країни або суспільства, веде до дестабілізації, до руйнування культурного ядра даного суспільства.

Освіту треба розглядати не тільки з позицій виконання нею соціальних, політичних та економічних функцій. Звичайно, вища школа традиційно розглядається перш за все як джерело для поповнення армії праці, як система підготовки кадрів. Звідси й формується вимога до тих, хто навчається, до їхніх знань, умінь, компетенцій. Закон про вищу освіту, на мій погляд, і пропонує відійти від вузькопрофесійного підходу, виховувати гармонійно розвинених, конкурентноспроможних людей, які мають не тільки здатність до різного роду технологічної діяльності, настільки потрібної сучасній економіці, але й розвинених морально, естетично тощо.

У сучасних умовах, коли різко змінюються системи як економічного життя, так і культурно-духовного, в умовах серйозних соціокуль-

турних змін, що охоплює різні сфери життя суспільства, система вищої освіти повинна бути переорієнтована на вирішення тих проблем, котрі є абсолютно новими для майбутнього постіндустріального суспільства. Своєрідно ці завдання виявляються у вітчизняному контексті, адже нова соціокультурна реальність в Україні, яка перебуває в стадії перелому, соціокультурної трансформації й модернізації, суперечлива. Тут намічається шлях посттрадиційного суспільства, в якому модернізація відбувається під знаком традиційних символів, поєднується общиноподібна психологія з урбанізмом і технічним поступом, співіснують традиційне, посттрадиційне і модерне. І хоча за змістом національно-культурне відродження суперечить і в чомусь протистоять модернізації, декларується прагнення прориву до меж постіндустріального суспільства з опорою на механізм національної і світової культури. Можна погодитись з оцінкою О.М. Семашка, даною ще на початку століття, але актуальною і сьогодні, що «за своїм змістом соціокультурні процеси в Україні є: з одного боку, результатом соціалістичної модернізації з усіма її успіхами і недоліками; а з другого, – теперішній перехідний період є продовженням модернізації, але в нових умовах капіталізації і ринкових відносин. Процес другого періоду модернізації відбувається суперечливо, тому що відродження етнічних традицій (які вважаються притаманними традиційному суспільству і є певним гальмом модернізації) в нових умовах набуває модернізаційних рис. Відбувається складне за змістом зіткнення «традиційного» і «модернізаційного», в якому традиція стає одним із джерел культурної модернізації» [3, с. 76].

Проблема вітчизняної освіти полягає, таким чином, у визначенні того, якого роду культурна компетентність потрібна теперішньому і наступним поколінням українців, тобто який соціокультурний тип суспільства з відповідними параметрами соціальної солідарності та особистісної ідентичності вона повинна забезпечувати.

Якщо зважити на світовий досвід, то у сучасних розвинених суспільствах, які називають постіндустріальними, в останні десятиліття вимальовується тенденція до еволюції соціокультурної типології, яка характеризується як транслокальна, що спрямована на подолання солідарності конфронтаційного типу й прагне до мультикультурного синтезу різних культурних настанов. Однією з найважливіших рис цієї тенденції є пошук технологій так званих “м’яких соціальних взаємодій”, що виражаються у вслякому розвитку систем соціальної участі, суспільних зв’язків, політкоректності, соціально-культурної і соціально-психологічної реабілітації, а також того напрямку освітньо-виховної діяльності, що в нашій країні отримав назву “соціальної педагогі-

ки". Іншою важливою рисою є зниження значимості традиційних статусних маркерів особистості (станового походження, національності, раси, віросповідання) і підвищення параметрів її професійності (освіченості, кваліфікації, актуальності професії й динаміки посадового росту). Звідси основними складовими соціокультурної компетентності в подібному суспільстві стають не стільки знання класичних зразків гуманітарної культури, скільки психологічна мобільність і комунікативні навички, соціальна адаптивність і культурна толерантність особистості. Вищезазначене зовсім не скасовує функціонування більш традиційних рис культурної компетентності; останні просто понизили рівень своєї загально соціальної значимості, виявляються переважно у сфері приватних міжособистісних відносин між людьми.

Так чи інакше, але сучасний фахівець, щоб бути конкурентноспроможним повинен навчати сам себе, творчо ставитись до реалізації того чи іншого рішення, знаходити джерела інформації, вести безперервний інноваційний пошук. Вона повинна бути озброєна перш за все не системою раз і назавжди вивчених знань, навичок, а вмінням, здатністю змінюватись, самонавчатись. Студенти в процесі соціалізації та інкультурації повинні оволодіти системою навичок, вмінь, пов'язаних із творчістю, здатністю до оновлення, підключенню до нових масивів інформації. При цьому для сучасного працівника стає необхідним системне розв'язання проблеми, яке включає в себе як технологічні, так і морально-етичні, екологічні, соціальні виміри. Це означає, що виробнича діяльність сучасної людини – це діяльність, яка не просто підкорена певним технологічним завданням, а має соціальну значущість. Дана тенденція пов'язана з процесами глобалізації та екологізації економіки, політики, свідомості людини.

Традиційна система освіти подібного мислення виховати не може. У зв'язку з цим вельми актуальним стає використання нових інформаційних технологій як засобу, за допомогою якого свідомість людини набуває нового характеру. Це перш за все вміння моделювати ситуацію, використовуючи комп'ютер. Такого роду моделювання веде до виховання системного мислення, в якому культурні, моральні цінності набувають характеру домінуючих елементів у створенні та реалізації нових технологій. В умовах глобальної кризи культури, змін кардинального характеру способу життя, подібна метаморфоза системи освіти неминуча. При цьому виявляється, що входження у світ культури, введення цілісного способу осмислення дійсності пов'язані з умінням спілкуватись з іншими людьми, розуміти інші культури і пізнавати самого себе. Це означає, що вперше перед вищою школою реально, а не формально ставиться проблема виховання не фахівця, а особистос-

ті, яка творчо, автономно мислить, усвідомлює саму себе через єдність взаємодії, взаємозбагачення з іншими людьми.

Таким чином, вища освіта сьогодні повинна виступати не просто як засіб отримання знань, але й чинник, що змінює ставлення людини до природного середовища, поведінки у соціальній сфері, загально-культурна умова життєдіяльності людини.

Література

1. *Гатальська С.М.* Філософія культури / С.М. Гатальська. – К.: Либідь, 2005. – 328 с.
2. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
3. *Семашко О.М.* Нова соціально-культурна реальність в Україні// Соціологія культури/За ред. О.М. Семашка, В.М. Пічі. – К.: "Каравела", Львів: "Новий світ-2000", 2002. – С.75-82.
4. *Флиер А.Я.* Культурология для культурологов / А.Я. Флиер. – М.: Академический проект, 2002. – 492 с.

Головина Н. И.

ПРОБЛЕМА ФОРМИРОВАНИЯ КУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ЛИЧНОСТИ В КОНТЕКСТЕ РЕФОРМИРОВАНИЯ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

В статье автор ставит проблемы формирования культурной компетентности студентов с точки зрения реализации целей реформирования высшего образования. Доказывает, что в образовательных учреждениях сегодня необходимо говорить не только о совершенствовании процесса социализации, способной формировать образованных людей, но и о создании полноценного процесса инкультурации, направленной на формирование культурно компетентных людей. Определяет параметры культурной компетентности как системы основных ценностно-смысловых и нормативно-регулятивных установок культуры, критериев оценок и принципов отбора социально приемлемых форм и способов осуществления деятельности, принятых в обществе.

Ключевые слова: *социализация, инкультурация, социальная адекватность, культурная компетентность.*

Golovina N. I.

PROBLEM OF FORMATION OF CULTURAL COMPETENCE OF THE PERSON IN THE HIGHER EDUCATION REFORM

In the article the author raises the problem of forming the cultural competence of students in terms of the goals of higher education reform. It proves that in educational institutions today need to face not only improving the socialization

process that can generate educated people, but also the creation of a full-fledged process of inculturation, aimed at establishing a cultural competent people.

Socialization involves students in educating them with the basic principles of the social interaction, social division of labor, social and functional roles of man and the ways of its entry into the social practice. It is carried out by means of inculturation as an introduction to students in basic values and meanings, and regulatory and regulatory systems of culture, criteria for evaluation and selection principles of socially acceptable forms and methods of implementation of activities undertaken in the community.

These issues are somehow included in the system of knowledge about any field or specialized people's daily activities. However, in the areas of knowledge of philosophical, social, humanitarian and artistic profile are the basis of the content of the relevant disciplines, primarily working on the formation of cultural competence of the individual. This involves a complex phenomenon: competence in relation to the institutional norms of the social organization; competence in relation to the conventional rules of social and cultural regulation; competence in relation to the short-term, but samples topical social prestige; competence expressed in the level of completeness and freedom of ownership different languages of social communication.

Educational content and features of cultural competence must comply sociocultural type of society and simulate a person, more or less for this type of modal. One of the biggest challenges of the education system is an adequate understanding of the essential characteristics and typological features of the cultural value system, which really dominates the society and should be implemented in social practice. The problem of national education is to determine what kind of cultural competence is needed now and to future generations of Ukrainians, a socio-cultural type of society with the appropriate parameters of social solidarity and personal identity, it should provide.

Keywords: *socialization, inculturation, social relevance, cultural competence.*

Надійшла до редакції 29.06.2015 р.